

A Review of the *Teaching Methods and Techniques*

Parvin Samadi*

Abstract

One of the basic functions of the education system is to pay attention to the principles of education, and in this regard, teaching is an art, so teachers need to how to teach with quality. The compilation of the book *Teaching Methods and Techniques* is one of the scientific endeavors that this research aims to criticize. This study was carried out by the method of critical philosophical exploration in the critique of the mentioned book, compiled by Manouchehr Vakilian, 16th edition, in 2016. The study tool was a review of academic textbooks and reviews of the Humanities Textbook Council. Based on the findings, the benefits of book's format analysis include cover design, typography, good print, and book quality. The strengths of the content analysis include content fit for the course objectives, good coverage of approved subject headings, and book-level fit. Academic students of Payam-e Noor are partly responsive to scientific and applied needs, paying attention to theoretical foundations and subjective assumptions, observing scientific and ethical principles, and adapting to religious and Islamic principles and principles. Formal and substantive deficiencies in the work include inadequate referral status, weak criticism and analysis, outdated sources, and data.

Keywords: Textbook, Teaching Methods and Techniques, Payam Noor Publishing

---

* Associate Professor, Alzahra University, PhD of Curriculum, Psamadi2013@yahoo.com

Date received: 2020-05-01, Date of acceptance: 2020-11-07

Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نقدی بر کتاب روش‌ها و فنون تدریس

پروین صمدی*

چکیده

یکی از کارکردهای اساسی نظام آموزشی توجه به اصول آموزش و پرورش است و در این راستا معلمی نوعی هنر محسوب می‌شود که بدانند چگونه تدریس با کیفیت داشته باشد. تالیف کتاب روشها و فنون تدریس از جمله این تلاش علمی است که هدف پژوهش حاضر نقد آن است. این مطالعه با روش کاوشگری فلسفی انتقادی به نقد کتاب مذکور، تالیف منوچهر و کیلیان که چاپ شانزدهم آن در سال ۱۳۹۵ است، صورت گرفته است. ابزار مطالعه مذکور، کاربرد نقد کتب درسی دانشگاهی شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی بود. بر اساس یافته‌ها، مزایای شکلی کتاب، شامل؛ طرح جلد، حروف نگاری، کیفیت چاپ و صحافی مناسب و مزایای محتوای آن، شامل؛ تناسب محتوا با اهداف درس مورد نظر، پوشش خوبی از سرفصل‌های مصوب رشته، تناسب کتاب با سطح علمی دانشجویان پیام نور، پاسخگویی تاحدی به نیازهای علمی و کاربردی، توجه به مبانی نظری و پیش فرض‌های موضوعی، رعایت اصول و اخلاق علمی و سازواری با مبانی و اصول دینی و اسلامی است. کاستی‌های شکلی و محتوایی اثر نیز عبارتند از: نامطلوب بودن وضعیت ارجاع دهی، ضعیف بودن نقد و تحلیل، قدیمی بودن منابع و داده‌های آن.

کلیدواژه‌ها: کتاب درسی، روش و فنون تدریس، انتشارات پیام نور

* دانشیار دانشگاه الزهراء، دکترای برنامه درسی، Psamadi2013@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۲/۱۲، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۸/۱۷

۱. مقدمه و بیان مسئله

دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی از جمله سازمان‌های مهم محسوب می‌شوند که نقشی استراتژیک در پیشبرد اهداف کشور دارند. یکی از مهمترین عناصر در نظام آموزش عالی کیفیت تدریس است که در سال‌های اخیر مسئله کیفیت آموزش و تدریس از مباحث مهم و قابل توجه در نظام های آموزشی دیده شده است و نگاه به تحولات نظام آموزش عالی کشور در دو دهه گذشته از نظر جمعیت دانشجویان حاکی از رشد کمی و عدم توجه کافی به کیفیت دانشگاه‌ها و بهبود ارتقای آن بوده است. بنابراین، بهبود و ارتقای کیفیت آموزش و تدریس در دانشگاه‌ها مستلزم سازوکارهای مناسب است.

از جمله دانشگاه‌هایی که امروز نیاز به تحول ویژه در زمینه کیفیت داشته و دارد، دانشگاه پیام نور است که نگارش کتب درسی دانشگاهی آن دارای اصول خاصی است. بالاخص در دانشگاه پیام نور کتاب درسی بایستی به گونه ای طراحی و تدوین گردد که به یادگیری رشد و بالندگی فکری و شخصیتی دانشجویان کمک کند از آنجایی که کتاب درسی بایستی واضح، قابل فهم، متناسب با نیازهای مخاطبان و ارزش‌های فرهنگی، نیازهای محلی و بومی، ملی و جهانی و در راستای مبانی نظری برنامه درسی باشد لذا توجه جدی به کتب درسی و نقد و بررسی آن باید در دستور کار پژوهشگاه‌ها قرار گیرد.

در این راستا در آثار متون متعدد و در خصوص ویژگی‌های کتاب درسی از لحاظ کیفیت و شکل ظاهری آن مطالب مختلف و متنوع به چشم می‌خورد با این اوصاف به نظر می‌رسد که یکی از مسئولیت‌های مهم متخصصان و استادان ضمن تدریس کتب درسی، نقد و بررسی آنهاست تا از این رهگذر به بهبود و ارتقاء کتابهای درسی دست پیدا نمود.

در این خصوص کتاب «روشها و فنون تدریس» که بر اساس نیازهای درسی دانشجویان دانشگاه پیام نور به رشته تحریر در آمده است کانون توجه این مقاله در نقد آن است تفاوت‌های بحث برانگیزی بین تعلیم و تربیت وجود دارد (carr, ۱۹۹۹). تدریس به عنوان مولفه و فعالیتی در تحقیق تعلیم و تربیت مورد توجه قرار گرفته است. چنانکه صفوی (۱۳۸۳) تدریس را فعالیتی میان فردی می‌داند که به یادگیری یک فرد یا تعداد بیشتری می‌انجامد. تدریس فعالیتی ارادی و عمدی است و دارای وجه تصمیم‌گیری است. تصمیم‌گیری و طراحی در مورد فراهم نمودن لوازم و پیش نیازهای تحقق تدریس اثر بخش به عنوان یک نقشه کار متخصصان و مربیان است (عبدی و همکاران ۱۳۹۱).

جان دیویی (۱۹۳۴) نیز تدریس را موازنه یادهی - یادگیری دانسته و بنا به مشی عمل - گرای خود آن‌ها را به خرید و فروش تشبیه کرده است. چنانچه یادگیری تحقق نیابد، تدریس صورت نمی‌گیرد. همچنین تدریس به فرآیند تصمیم‌گیری و اجرای آن، قبل، در خلال و بعد از آموزش جهت افزایش احتمال یادگیری تعریف شده است (صفوی، ۱۳۸۳).

تاریخ تعلیم و تربیت نشان می‌دهد که سابقه کلاسیک روش‌ها و فنون تدریس به سال - های ۴۷۰ - ۳۹۹ قبل از میلاد مسیح و به روشی که سقراط برای تعلیم به کار می‌برد باز می‌گردد. در هر حال کیفیت یادگیری مخاطبان در طول تاریخ تعلیم و تربیت سیر تکوینی داشته و حفظ مطالب به وسیله فراگیران که از قرن هفدهم به بعد همواره مورد انتقاد قرار گرفته بود به یادگیری‌های سطوح بالاتر از قبیل فهمیدن، کاربرد، تجزیه و تحلیل، ترکیب و ارزشیابی ارتقا یافته است (همان). به عبارت دیگر تدریس وسیله‌ای است که با آن فریختگی (در کنار سایر هدف‌ها) حاصل می‌شود و فرهیختگی یک هدف مشترک در تدریس است (کار و همکاران، ترجمه فردانش، ۱۳۹۳).

کتاب روش‌ها و فنون تدریس، براساس مطالب بالا و همانند دیگر آثار در این زمینه می‌تواند از قوت‌ها و کاستی‌هایی برخوردار باشد که سعی می‌گردد در این مقاله مورد بررسی قرار گیرد.

۲. روش‌شناسی

برای بررسی موضوع از روش پژوهش « کاوشگری فلسفی انتقادی » استفاده شده است. کاوشگری فلسفی انتقادی از یعنی حاکمیت تأمل فلسفی بر عمل. مراحل این روش شامل تشریح مفروضات روش شناختی و هستی شناختی سنت پژوهشی در دست بررسی، مقایسه سنت‌های پژوهشی چندگانه به منظور توجه به مسئله تحت رسیدگی، تعیین کارایی شایسته‌ترین پارادایم یا سنت با اعمال معیار پیش‌روندگی است. مراحل نقادی آموزشی در برگرفته مشاهده، توصیف (Description)، تفسیر (Interpretation) و ارزیابی (Assessment) است. توصیف یعنی به تصویر کشیدن کیفیت‌های موجود در برنامه درسی، حقایق اساسی و مهم آن و همچنین زمینه وسیع‌تری که آموزش در آن قرار دارد. تفسیر یعنی نسبت دادن معانی به موقعیت. معانی که میتوانند از درون یا بیرون حاصل شوند. البته این گام از نقادی آموزشی نیازمند در نظر گرفتن معیارهایی برای نقد است. معیارهایی که می‌تواند براساس یک بافت تاریخی، نظریه‌های مختلف علمی و غیره تدوین شوند. ارزیابی نیز شامل

اظهارنظر درباره شایستگی و ارزش کل موقعیت یا اجزای آن است. در این مقاله، مراحل کاوشگری فلسفی انتقادی با مراحل نقادی آموزشی تلفیق و قالب کلی نقادی شامل مراحل سه گانه الف) توصیف و تشریح کتاب، ب) تفسیر کتاب، و ج) ارزیابی و تعیین کارایی کتاب، در قالب جدول زیر در نظر گرفته شده است.

توصیف و تشریح	تفسیر	ارزیابی و تعیین کارایی
معرفی کتاب	تحلیل و تفسیر کتاب براساس معیارهای فوق	تعیین نقاط قوت و ضعف کتاب قضاوت درباره کتاب

مورد مطالعه در این مقاله، کتاب **درآمدی بر روشها، فنون و مهارتهای تدریس** بود. که از طریق کاربرد نقد کتب درسی دانشگاهی شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی دانشگاهها مورد بررسی قرار گرفت. چک لیستی که براساس آن نقد کتابهای درسی دانشگاهی در دو بعد شکلی و محتوایی تحلیل می‌شوند. معیارهای بخش شکلی شامل جامعیت صوری، کیفیت چاپی و فنی، رعایت قواعد عمومی نگارش و ویرایش، و روان و رسا بودن است و معیارهای بخش محتوایی عبارتند از: نظم منطقی و انسجام مطالب، منابع مورد استفاده، تحلیل و بررسی و تجزیه و تحلیل علمی مسائل مورد نظر، نوآوری و نو بودن، مبانی و پیش فرضها، انطباق و جامعیت، انطباق با آخرین سرفصل‌های مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، نحوه بکارگیری ابزارهای علمی، و اصطلاحات تخصصی. در نهایت، اطلاعات به صورت تحلیل محتوای کیفی تحلیل شد.

۳. یافته‌ها (معرفی و توصیف)

یافته‌های این مطالعه در ۳ قالب الف) معرفی و توصیف اثر، ب) بررسی و نقد شکلی اثر و ج) بررسی و نقد محتوای اثر به شرح زیر به دست آمده است.

۱.۳ معرفی و توصیف اثر

کتاب روشها و فنون تدریس توسط انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ اول خود را در بهمن ۱۳۷۴ و چاپ شانزدهم دی ۱۳۹۵ تجربه کرده است. کتاب مشتمل بر پیشگفتار، یازده فصل و ۲۱۵ صفحه می‌باشد.

در بخش پیشگفتار، بر روند تحول آموزش و تدریس در طول تاریخ اشاره شده است. این فرآیند از توجه به پر کردن مغز و انباشتن حافظه فراگیران از محفوظات و حقایق غیرقابل تردید و تغییر تا روش آموزش از راه «انجام دادن و کسب تجربه» بررسی شده است. همچنین به فصول کتاب اشاره شده که به شرح ذیل است:

فصل اول: تدریس و یادگیری

خواننده با تعاریف یادگیری و تدریس و ارتباط بین دو مدل عمومی تدریس آشنا گشته و به دنبال آن از نظریه‌های یادگیری و کاربرد آنها در تدریس آگاه می‌شود.

فصل دوم: شناخت و تدوین هدفهای آموزشی

مباحثی چون منابع تعیین هدفهای آموزشی، طبقه بندی آنها و سطوح مختلف یادگیری در حیطه‌های شناختی، عاطفی و روان - حرکتی مورد بحث واقع شده‌اند.

فصل سوم: طراحی آموزشی

طراحی آموزشی و مراحل آن و همچنین تهیه طرح درس، محور اساسی بحثهای فصل سوم را تشکیل می‌دهد.

فصل چهارم: روش‌های تدریس

فصل پنجم: روش‌های جدید تدریس

روش‌های سنتی و جدید تدریس در فصل‌های چهارم و پنجم مورد بحث قرار گرفته است.

فصل ششم: الگوهای تدریس

الگوهای تدریس، اهمیت آنها و نمونه‌هایی از الگوهای تدریس اساس فصل ششم را تشکیل می‌دهد.

فصل هفتم: مهارت‌های تدریس

فصل هشتم: ارتباط و نقش آن در تدریس

فصل نهم: ویژگی‌های شایسته معلم

در این فصل، ویژگی‌های شایسته معلم و انواع تیپ‌های معلم، محور اساسی بحث در فصل نهم است.

فصل دهم: تفکر در کلاس درس

فصل یازدهم: ارزشیابی

۲.۳ بررسی و نقد شکلی اثر

وضعیت این اثر از نظر ویژگی‌های فنی یعنی به شرح ذیل است:

طرح جلد، در تصویر رو و پشت جلد از نمای کلاس درس بدون حضور معلم استفاده شده است، این تصویر گویای کامل تدریس نیست. چنان‌که در صفحه ۴ کتاب ذکر شده که منظور از تدریس هر فعالیتی است که از جانب یک فرد به منظور تسهیل یادگیری فرد دیگری انجام می‌پذیرد و در این رابطه یک رابطه متقابل بین معلم و یادگیرنده است که در این تصویر معلم وجود ندارد. همچنین در کتاب از تدریس به عنوان هنر یاد شده است و انتظار می‌رود که در مورد چنین کتابی، استفاده از آرایه‌ها و طرح‌های گرافیکی، هنری و زیبایی‌شناسی مرتبط با حوزه یادگیری و تدریس بیشتر مورد تاکید قرار گیرد. طبعاً نهادهای مذکور دارای دلالت‌های معنای خاص در حوزه تدریس برای خواننده است. خوش طرح و خوش رنگ بودن جلد کتاب‌ها همراه با سادگی زمینه ساز همسویی عاطفی دانشجویان با کتاب و محتوای آن خواهد شد (رضی، ۱۳۸۸). صحافی، قطع کتاب، نوع قلم و اندازه آن مناسب و واضح بوده و خواننده در مطالعه مطالب آن دچار مشکل خاصی نمی‌شود.

کتاب از نظر ویژگی‌های نگارشی و ویرایش ادبی وضعیت نسبتاً خوبی دارد. با این همه مواردی وجود دارد که بعضی از آن‌ها عبارتند از: صفحه ۱ دوازده پاراگراف اول خط چهارم بعد از به بیان دیگر فرد (۲) به ویرگول نیاز دارد. همچنین یکدستی و هماهنگی در زیر نویس‌ها بهتر است رعایت شود در بعضی از جاها زیر نویس داده شده و در بخش‌های دیگر زیر نویس داده نشده است از جمله در صفحه ۱۰ و ۱۱ نظریه ثرندایک زیر نویس دارد ولی نظریه گشتالت زیر نویس ندارد. در صفحه ۱۸ و ۱۹ نیز منابع تعیین هدف‌های آموزشی نیاز به زیر نویس دارد صفحه ۲۱ سه حیطه هدف‌های آموزشی نیاز به زیر نویس دارد.

صفحه ۴۰ کتاب، مفهوم «پاره فعالیت» نیاز به زیر نویس لاتین دارد. همچنین صفحات ۴۳، ۴۲، ۴۰، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳ مراحل طراحی آموزشی نیاز به زیر نویس دارد. در صفحه ۴۳ «آزمون تشخیصی» از قلم برجسته استفاده شد که این نگارش با فونت قلم خاص در انتخاب محتوا، هدف‌های آموزشی و انتخاب رسانه‌ها مثل مهارت تمیز دادن نیز لازم است.

از نظر رعایت اصول علمی ارجاع دهی در درون متن و کتاب‌نامه، کتاب روش‌ها و فنون تدریس وضعیت نسبتاً متوسطی دارد در جاهای مختلفی از کتاب از منابع مختلف استفاده شده و منبع آورده شده است مانند صفحات؛ ۵، ۱۰، ۲۱، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲ و ۴۳.

بعضی از جاهای کتاب استناددهی انجام شده اما به صورت دقیق که شماره صفحه ذکر شده باشد، وجود ندارد.

به طور کلی در کتاب منبع‌دهی مناسب وجود ندارد یا مطالبی بیان شده بدون ذکر منبع مانند صفحات؛ ۲، ۵، ۷، ۹، ۱۴، ۱۶، ۱۸، ۲۲، ۲۹، ۴۲ و ۵۸. و یا منبع در پانویس که رایج نیست آورده شده است مانند صفحات ۲، ۱۲، ۳۹، ۴۸، ۶۵، ۷۰، ۷۶، ۹۰، ۹۲، ۱۲۰، ۱۲۸، ۱۳۸، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۵۵ و ۱۹۲. در مجموع در این اثر مطالب متعددی وجود دارد که منبع مشخصی ندارند و نمی‌توان آن‌ها را به نویسنده نسبت داد برای مثال صفحه ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴ و ۹۶.

همچنین اصول انتخاب روش تدریس در صفحه ۷۲، اصول روش مونته‌سوری در صفحه ۷۹، الگوهای تدریس در صفحه ۸۵، اهمیت الگوهای تدریس در صفحه ۸۸، شرایط لازم برای به کارگیری الگوی پیش سازمان دهنده در صفحه ۹۱، الگوی فرد مداری در صفحه ۹۲، الگوهای جدید تدریس در صفحه ۹۹، خانواده‌ی الگوهای اطلاعات پردازشی در صفحه ۱۰۱، خانواده الگوهای اجتماعی در صفحه ۱۰۳، خانواده الگوهای انفرادی در صفحه ۱۰۵، خانواده الگوهای رفتاری در صفحه ۱۰۷، الگوی تفکر استقرایی در صفحه ۱۱۱، انواع مهارت‌ها در صفحه ۱۲۶ و ۱۲۷، مدل ارتباط لس ول در صفحه ۱۴۴ و ۱۴۵. رعایت اصول علمی ارجاع دهی در درون متن هماهنگ با منبع نویسی APA نبوده و اشکال دارد.

۳.۳ تحلیل و ارزیابی محتوایی اثر

بر اساس فرمت یادداشت علمی-انتقادی شوارای بررسی متون، گام بعدی نقد کتاب روش-ها و فنون تدریس بر اساس معیارهای زیر است:

۱.۳.۳ ابعاد آموزشی اثر

بررسی ابعاد آموزشی اثر شامل جامعیت و تناسب محتوا با توجه به اهداف درسی، مطابقت اثر با آخرین سرفصل‌های مصوب رشته، تناسب مطالب با سطح علمی مخاطبان، میزان استفاده از ابزارهای علمی مانند تمرین، نمودار، جدول و تصویر است. براساس این مولفه-ها، وضعیت کتاب مذکور عبارت است از:

- واقعیت آن است که کتاب‌های درسی پیام نور محتوا و طراحی و تدوین خاص خودش را می‌طلبند. کتاب درسی حاصل کوشش‌های علمی صاحب اثر است که بر اساس نیازهای آموزشی دانشجویان و سر فصل‌های مصوب رشته علوم تربیتی تهیه می‌گردد. طرز نگارش کتاب حاکی از آن است که کتاب تناسب خوبی برای دانشجویان پیام نور دارد. نویسنده تلاش نموده است که با نثری روان درس‌های کتاب را برای دانشجویان قابل فهم و یادگیری نماید.
- البته جای بعضی از سر فصل‌های مصوب در کتاب مذکور خالی است. سر فصل - هایی چون، مدیریت کلاس درس، تعلیم و تعلم در اسلام و آداب آن و فناوری‌های جدید و تدریس.
- در این اثر میزان استفاده از ابزارهای علمی مانند تمرین، نمودار، جدول و تصویر و اهداف رفتاری در حد متوسط است. در تمام فصول ابتدا کتاب اهداف رفتاری درس را خاطر نشان کرده است و در ارائه با یک جمله فکر کنید سوالی را بیان می‌نماید. از جدول و شغل به صورت محدود و کم استفاده شده است به طور مثال در صفحات ۷، ۲۲، ۲۸، ۳۲، ۴۱، ۴۷، ۱۷۸ و ۱۹۷.

۲.۳.۳ مسئله بندی کتاب و پاسخگویی به نیازهای علمی و کاربردی کشور

تدریس و کیفیت و رابطه آن با یادگیری یکی از مهمترین مباحثی است که در حوزه آموزش و پرورش مورد توجه صاحب نظران بوده است. به گونه‌ای که در این خصوص تحقیقات و پژوهش‌های متعددی صورت گرفته است. از تحقیقات درباره مغز در تدریس و یادگیری (جنین، ۱۳۸۴) که انقلاب بسیار بزرگی در تدریس و یادگیری است از تغییر در زمان شروع مدارس، سیاست‌های انضباطی، روش‌های ارزیابی، راهبردهای تدریس، اولویت‌های بودجه، محیط‌های کلاسی، کاربرد فناوری و تفکر در تدریس تا فهمیدن صدای «دانش» و صدای «آموزش» (مهر محمدی، ۱۳۹۲) که به رسمیت شناختن حوزه آموزش و تدریس به عنوان یک حوزه عملی قائل به معرفت‌شناسی از گونه‌ای متفاوت است.

ریچاردسون (۲۰۰۵) در خصوص فهم کیفیت تدریس اشاره دارد که تدریس نه با ملاک یادگیری باید قضاوت شود و باید ملاک‌های دیگری را برای کیفیت تدریس شناسایی کرد.

مطالب مذکور حاکی از اهمیت و پیچیدگی تدریس و یادگیری است که وجه همت اصلی این کتاب قرار دارد اما در خصوص این که محتوای کتاب در پاسخگویی به نیازهای

علمی و کاربردی موفق بوده است، نیاز به تحلیل و بررسی بیشتر دارد. کتاب در خصوص اینکه برای دانشجویان پیام نور به نگارش در آمده از تحلیل‌های ضعیفی برخوردار است و می‌توان در کتاب به پیچیدگی تدریس و یا مفهوم آموزش پرورش که محصول معرفت‌شناسی آموزش و تدریس است مورد توجه قرار گیرد.

۳.۳.۳ نظم منطقی و انسجام درونی بخش‌های مختلف کتاب

نظم منطقی و انسجام درونی از دو منظر قابل بررسی است. از منظر اول نظم و منطقی در کل کتاب و فصل‌های ارائه شده است و از منظر دوم به محتوا هر فصل اختصاص داده می‌شود. کتاب مذکور دارای یازده فصل است. شناخت و تدوین هدف‌های آموزشی به عنوان فصل دوم در جایگاه مناسبی قرار ندارد بهتر بود که شناخت و تدوین هدف‌ها در طراحی آموزش ادغام شود و در فصل‌های آخر کتاب آورده شود. فصل چهارم تحت عنوان روش‌های تدریس و فصل پنجم با عنوان روش‌های جدید تدریس می‌توانست با هم ادغام شوند. فصل ششم تحت عنوان الگوهای تدریس که جایگاه آن قبل از روش‌های تدریس است. بحث ارتباط و نقش آن در تدریس احتیاج به یک فصل مجزا ندارد و در فصل هفتم می‌تواند ادغام شود. فصول کتاب اگر با تدریس و کیفیت و ماهیت آن شروع شود و به یادگیری و نظریه‌های آن و در ادامه به روش‌ها و فنون و مهارت تدریس پرداخته شود به فهم و درک دانشجویان کمک می‌نماید.

نظم به انسجام درون فصلی نیز به شرح زیر است:

- فصل اول خواننده با تعریف تدریس، ارتباط بین یادگیری و تدریس، مدل عمومی تدریس نظریه‌های یادگیری و کاربرد آن‌ها در تدریس شامل ثرندایک، گشتالت، یادگیری اکتشافی، آشنا می‌شود درباره این فصل می‌توان گفت محتوای خوبی برای فصل اول انتخاب شده است اما محتوای فصل از قوت و بنای محکمی برخوردار نیست به عنوان مثال طرح نظریه‌های یادگیری بسیار محدود و گسسته بیان شده است. جای مباحث دیگری مثل رابطه مغز و یادگیری، نظریه‌های هوش، کیفیت تدریس و نظریه‌های تدریس و سایر مطالب ذکر شده در نظریه‌ها بسیار مختصر و قدیمی است. نظریه ساخت و سازگرایی، سبک‌های یادگیری از دیگر عناوین جا افتاده این فصل است.

- فصل دوم مباحثی چون منابع تعیین هدف‌های آموزشی، طبقه‌بندی آن‌ها و سطوح مختلف یادگیری در حیطه‌های شناختی، عاطفی و روانی - حرکتی مورد بحث قرار گرفته است. تعیین روش‌ها و فنون تدریس یکی از مسئولیت‌های معلمان به حساب می‌آید ولی تعیین هدف‌های آموزش و پرورش ارتباط اساسی با معلمان و شیوه‌های تدریس ندارد. در ضمن در صفحه ۱۸ کتاب این اهداف به صورت خلاصه و خیلی سطحی با منابع قدیمی بیان شده است که می‌تواند از کیفیت و کارایی این کتاب کم نماید.
- فصل سوم به طراحی آموزش و مراحل آن و همچنین تهیه طرح درس، پرداخته شده است. در این فصل بحث مهارت‌های بیش از تدریس معلمان است که بهتر بود قبل از آن مهارت و فنون تدریس مطرح می‌شد که ارتباط بحث با مهارت‌های پیش از تدریس روشن شود. در این فصل و در کلیه فصول استفاده از منابع قدیمی، به تکراری و سطحی بودن محتوا آسیب وارد کرده است. در صفحه ۴۴ کتاب ذکر شده که هدف‌های رفتاری بهترین منبع و راهنما برای انتخاب شیوه‌ها در رسانه‌ها به حساب می‌آید. چنین قضاوتی با توجه به نقدهای وارده بر اهداف رفتاری جای تامل و کنکاش دارد.
- فصل چهارم به روش‌های سنتی تدریس پرداخته است. در فصل چهارم بعد از بیان اهداف رفتاری انواع روش‌های مهم تدریس شامل روش سخنرانی روش بازگویی، روش پرسش و پاسخ، روش پروژه، روش آزمایشی، روش گردش علمی، روش مبتنی بر بحث، روش واحد کار و اصول انتخاب روش تدریس است. این فصل از کتاب نظم و انسجام خوبی دارد و تمام روش‌ها به طور مختصر و یکدست محاسن و معایب آن بازگو شده است. تنها روش واحد کار به طور مفصل و تفصیلی توضیح داده شده. در آخر فصل به اصول انتخاب به روش تدریس پرداخته شده که تناسبی با عنوان فصل ندارد بحث اصول انتخاب روش تدریس برای فصل مهارت‌های تدریس می‌باشد مناسب است.
- فصل پنجم تحت عنوان روش‌های جدید تدریس شامل روش دالتون، روش مونته سوری روش دکرولی و طرح کلر است. این فصل از کتاب نظم و انسجام مناسبی دارد. در هر کدام از روش‌ها علاوه بر توضیح به فواید و اصول آن اشاره شده است. در روش دکرولی، اصول ذکر شده ولی فواید بیان نشده است. در حالیکه در روش -

های تدریس سنتی فصل چهارم و روش‌های تدریس جدید فصل پنجم معایب و مزایای هر روش ذکر شده است

- فصل ششم کتاب، درباره الگوهای تدریس است. فصل با تعریف الگوی تدریس و بیان شرایط لازم برای انتخاب الگوی تدریس به معرفی الگوی پیش سازمان دهنده، الگوی فرد مداری، الگوی مشکل گشایی و الگوهای جدید تدریس شامل (الگوهای اطلاعات پردازشی، خانواده‌ی الگوهای اجتماعی، خانواده الگوهای انفرادی، خانواده الگوهای رفتاری و...) پرداخته شده است.

در این کتاب، در فصل چهارم و پنجم به بحث روش‌های تدریس سنتی و جدید پرداخته شده است. بدین لحاظ جایگاه فصل ششم کتاب با عنوان الگوهای تدریس مبهم است. تفاوت الگوهای تدریس، رویکردهای تدریس و روش‌ها و مهارت‌های تدریس روشن نیست و باعث می‌شود سوالات و بد فهمی‌هایی در این زمینه مطرح شود. شاید بعضی از مباحث این فصل به بحث یادگیری و تدریس منتقل شود و جایگاه مطلوبی پیدا نماید و بعضی مباحث دیگر در فصل چهارم و پنجم مطرح شود. مباحث این فصل برگرفته از کتاب (جوینس، بروس و همکاران، ۱۳۸۴) است. اما بعضی از مباحث این فصل می‌تواند با فصلی دیگر با عنوان نظریه‌های یادگیری مطرح شود.

- فصل هفتم «مهارت‌های تدریس»؛ این فصل با بیان اهداف رفتاری آغاز شده، با تقسیم بندی مهارت‌های تدریس (پیش از تدریس، ضمن تدریس و بعد از تدریس) ادامه یافته و با توضیح مبسوط مهارت‌های ضمن تدریس پایان یافته است. این فصل با طراحی آموزش و مراحل آن و تهیه طرح درس در فصل سوم همپوشانی دارد. همچنین با تعریف تدریس و مدل عمومی تدریس فصل اول نیز ارتباط دارد.

- فصل هشتم «ارتباط و نقش آن در تدریس»؛ این فصل نیز همانند بقیه فصول با بیان اهداف رفتاری، آغاز شده است. انواع ارتباط، مدل ارتباط، عناصر ارتباط، هدف و روش ارتباط از مطالب مطرح شده این فصل است. ارتباط این فصل با کل کتاب روشن نیست. در جایی که فصل نهم ویژگی‌های شایسته معلم را مطرح می‌کند و یا در فصل هفتم به مهارت‌های ضمن تدریس اختصاص داده شده است، یک فصل به عنوان ارتباط نقش روشنی با تدریس ندارد و این فصل می‌توانست در فصل هفتم یا نهم ادغام شود.

- فصل نهم «ویژگی های شایسته معلم»؛ نویسنده محترم در ابتدا بطور پراکنده ویژگی‌های معلمان موفق را از افراد صاحب‌نظر نقل کرده و در ادامه به تیپ‌شناسی معلمان (قاسمی پویا، ۱۳۵۴) پرداخته است. شامل؛ معلمان فراگیر نگر، معلمان درس نگر. در انتهای فصل نیز ملاک واقعی شایستگی معلم را همان تحقق هدف‌های یادگیری در دانش‌آموزان ذکر نموده است. این فصل علی‌رغم آنکه می‌توانست تدریس با کیفیت یا تدریس موفق را مورد بحث و تحلیل قرار دهد، اما به سادگی از آن گذشته و در ضمن نسبت میان تدریس و معلم موفق در هاله‌ای از ابهام باقی مانده است.
- فصل دهم «تفکر در کلاس درس»؛ در ابتدا در خصوص ضرورت و اهمیت تفکر از شاپوریان (۱۳۵۶) نکاتی مطرح شده و این قسمت با برداشتی از ارتباط بین مدرسه و تفکر به نقل از شریعتمداری (۱۳۶۱) به اتمام رسیده است. در ادامه انواع تفکر به بیان شعاری نژاد (۱۳۵۴) و دیگر صاحب‌نظران کتاب تفکر منطقی ذکر شده است. در دو صفحه بحث تفکر و اندیشه از آیات قرآن به صورت مجمل و اشاره‌ای بدون شرح و بسط و ارتباط آن با تدریس آورده شده است. درباره این فصل می‌توان گفت که ارتباط این فصل با عنوان کل کتاب روشن نیست. جای تامل دارد که آیا می‌توان یک فصل را به عنوان تفکر در کلاس درس اختصاص داد بدون آنکه جایگاه آن در یک تدریس موفق و با کیفیت روشن شود. بحث تفکر و اندیشه، آرمان‌نهایی تربیت و تدریس است که تمام کتاب حول و حوش آن سازماندهی شده است.
- فصل یازدهم «ارزشیابی»؛ این فصل در ابتدا به اهمیت و ضرورت ارزشیابی (شیرازی، ۱۳۷۲) پرداخته و با بیان انواع ارزشیابی (سیف، ۱۳۶۸)؛ ارزشیابی تکوینی، ارزشیابی پایانی و ارزشیابی تشخیصی، هدف‌ها و روش‌های ارزشیابی (شعبانی، ۱۳۷۴) به پایان رسیده است. علی‌رغم آنکه عنوان فصل، ارزشیابی به صورت کلی بیان شده، در محتوا دقیقاً به ارزشیابی پیشرفت تحصیلی و فرایند تدریس یا آموزش استناد شده است.

۴.۳.۳ میزان استحکام تحلیل‌ها و تبیین‌های ارائه شده در اثر

این ملاک از شاخص‌های توجه به مبانی و پیش فرض‌های علمی و پژوهشی، نقد مستند و علمی آراء و نظرات مطرح شده، ارائه تحلیل‌های نوین تشکیل شده است. بر اساس این شاخص‌ها وضعیت کتاب به شرح زیر است:

- در این اثر در توجه به مبانی و پیش فرض‌های علمی و پژوهشی مرتبط با تدریس مثل نظریه‌های یادگیری، روش و فنون تدریس، طراحی آموزشی و ارزشیابی توجه شده است. ولی به نظر می‌رسد مبانی، مثل هنر بودن تدریس، تدریس با کیفیت، هوش و تدریس، تدریس و فضای مجازی جایز خالی است.

- نقد مستند و علمی آراء و نظرات مطرح شده، این اثر بیشتر به توصیفی و ارائه اطلاعات در مورد روش و فنون تدریس پرداخته است. و در بعضی از قسمت‌ها نویسنده بدون نقد و یا تبیین به توضیح اطلاعات داده شده بسنده کرده است. به طور کلی کتاب به نقد آراء و نظرات مختلف پرداخته است. کتاب فاقد مباحث مرتبط با وضعیت و چالش‌های موجود روش و فنون تدریس در نظام آموزشی ایران است. از آنجایی که موضوع اصلی کتاب روش و فنون تدریس برای دانشجویان رشته علوم تربیتی دانشگاه پیام نور است، در مدارس و مراکز آموزشی کشور و ارائه تفسیر و تبیین‌ها و راهکارهای لازم می‌توانست کتاب را از ارائه صرف مباحث نظری مرتبط با روش و فنون تدریس خارج سازد و کاربردی‌تر نمایان شود و از سوی دیگر تصویری روشن‌تر از واقعیت کلاس درس در زمینه روش و فنون تدریس ارائه دهد.

سوال پایانی با عنوان «فکر کنید» در میانه و انتهای فصل، اگر چه اقدامی مناسب جهت ترغیب دانشجویان به تفکر و تدبر بیشتر است. ولی نوع سوالات فکر کنید، به گونه‌ای است که خواننده به راحتی می‌تواند جواب آن را در متن کتاب، آن هم به صورت صریح و روشن پیدا کند. پس این نوع «فکر کنید» به عنوان سوال نمی‌تواند درگیری ذهنی و فکری لازم را در فراگیران ایجاد نماید.

تمام فصل‌های کتاب فاقد جمع‌بندی و نتیجه‌گیری است و از آنجایی که بعضی از فصول مانند فصول چهارم، پنجم، ششم شباهت‌های زیادی با هم دارند. جمع‌بندی آخر فصل به دانشجویان کمک می‌کند که به یک برداشت و تصویر ذهنی مناسب دست یابند.

۵.۳.۳ دقت در کاربرد اصطلاحات تخصصی و معادل سازی برای واژه‌ها

از آنجایی که اکثر مطالب این کتاب برگرفته از دیگر آثار در زمینه روش‌ها و فنون تدریس تدریس است، کوشش چندان تازه‌ای برای پردازش و تحلیل مفهومی اصطلاحات، مطالب و معنادار کردن آنها انجام نشده و همین امر کاربرد اصطلاحات را در قالب تکراری و کلیشه‌ای همانند سایر کتاب‌های این حوزه قرار داده است. با این توضیح معادل سازی و کاربرد اصطلاحات تخصصی تا حد زیادی مربوط و مناسب است.

معادل سازی عنوان کتاب در پشت جلد کتاب وجود ندارد. در اکثر مطالب کتاب نیز معادل سازی لازم انجام نشده است. مثلاً تحلیل آموزشی در صفحه ۴۰، هدف‌های رفتاری (علی آبادی، ۱۳۶۸) در صفحه ۴۴ و ۴۵، مخروط تجارب (پارسای، بدون تاریخ) در صفحه ۴۶ و ۴۷، ویژگی‌های واحد کار (سقط چیان، ۱۳۷۰) صفحه ۷۰ و ۷۱، اصول انتخاب روش تدریس (سرامی، ۱۳۷۱) صفحه ۷۲ و ۷۳ اصالت کودک (وکیلان، ۱۳۶۸) صفحه ۷۷، طرح کلی (شعبانی، ۱۳۷۴) صفحه ۸۲ و ۸۳

۶.۳.۳ میزان رعایت اصول و اخلاق علمی

در این اثر به دلیل مخاطبان خاص خودش (دانشجویان پیام نور) از زبان علمی سلیس و روانی برخوردار است و برای یادگیری خود آموز مفید است. البته در خصوص ذکر منابع همچنان‌که در بخش‌های قبلی اشاره شد کتاب از اصول APA استفاده ننموده است. بیشتر منابع در زیر نویس کتاب آورده شده و بعضی از منابع هم ذکر نشده و یا در فهرست منابع وجود ندارد. به عنوان مثال (احمد چگینی، بدون تاریخ) در صفحه ۹۰، مهر محمدی، (۱۳۸۰) در صفحه ۵، (علی شریعتمداری)، پانویس در صفحه ۱۲، (داریوش نوروزو دیگران) پانویس در صفحه ۱۳.

۷.۳.۳ هماهنگی / سازواری اثر با ارزش‌های اسلامی و ایرانی

کتاب مورد بررسی در خصوص شاخص سازواری آن با ارزش‌های اسلامی_ایرانی در فصل دهم تحت عنوان تفکر در کلاس درس یکی از مولفه‌های هدف رفتاری، دیدگاه اسلام درباره تفکر است و به اهمیت تفکر از منظر آیات به طور خیلی مختصر اشاره شده است. تنها در همین فصل سازواری اسلامی مطرح شده است.

۸.۳.۳. خلاقیت و نوآوری

فصول و محتوای این اثر تقریباً مشابه تمام منابع دیگر در حوزه روش و فنون تدریس است. کتاب حرف و ایده تازه در این خصوص مطرح نکرده است. البته محتواهایی چون تکلیف شب، تفکر و شیوه تدریس اگر به صورت کامل بحث می‌شد می‌توانست از نوآوری این کتاب به حساب آید. محتواهایی چون ماهیت تدریس، عوامل تعیین کننده کیفیت تدریس (فنستر ماخرف، ۲۰۰۰)، یادگیری الکترونیکی محتوای کتاب مذکور خالی است.

۹.۳.۳. استفاده از منابع معتبر و داده‌های روز آمد

چاپ اول این کتاب بهمن ۱۳۷۴ و چاپ بعدی آن دی ماه ۱۳۹۵ است. در این فاصله کتاب مزبور شانزده بار به چاپ رسیده است. با توجه به این مسئله انتظار می‌رود که از منابع معتبر و داده‌های جدیدتر استفاده شده باشد. بررسی کتاب نشان داد که از منابع معتبر مثل الگوهای تدریس جویس (۱۳۷۲)، مهارت‌های آموزشی و پرورشی، (شعبانی، ۱۳۷۴)، کلیات روش‌ها و فنون تدریس (امان اله صفوی، ۱۳۶۴)، کلیات روش تدریس (نیاری، ۱۳۵۵) تدریس (گلدمن، ۱۹۸۲) استفاده شده است. اما کاستی و نقطه ضعف اصلی کتاب، قدیمی بودن منابع و داده‌های آن است.

جدیدترین منبع فارسی آن، متعلق به سال ۱۳۷۴ و جدیدترین منبع انگلیسی آن، به سال ۱۹۸۵ بر می‌گردد. این امر به ویژه در فصلی به نام تفکر در کلاس درس، ارزشیابی، ارتباط و تدریس و ویژگی‌های شایسته معلم، از ضرورت جدی‌تر برای تغییر منابع برخوردار است. به طور کلی به نظر می‌رسد که در این شانزده بار چاپ، تغییرات به روز در خصوص منابع روی نداده است.

۴. نتیجه‌گیری

در شرایط حاضر، با توجه به تحولات دانش و اطلاعات، شیوه تدوین کتاب خصوصاً درمقطع آموزش عالی نیاز به تجدید نظر و درایت خاصی دارد. چرا که کتاب درسی دانشگاهی از رایج‌ترین منابعی هستند، که زمینه فعالیت‌های آموزشی را در جهت کسب دانش و شناخت هدایت می‌کند. به عبارت دیگر موجب گسترش افق اندیشه‌ها، نوآوری و خلاقیت دانشجویان که با ارزش‌ترین سرمایه‌های انسانی هستند می‌گردد. اینکه چه اندازه کتاب‌ها منطبق با اصول و موازین علمی و نیازها و علایق دانشجویان است. از ویژگی‌های

ممتاز یک کتاب شمرده می‌شود. در این راستا، همگام شدن سر فصل‌های دروس دانشگاهی با علم و زمان و جلوگیری از عناوین تکراری و کهنه منتج به تربیت فراگیرانی کنجکاو، مشتاق به تجربه درک و زیبایی و کار آفرین خواهد شد. کتاب روش‌ها و فنون تدریس که در سال ۱۳۹۵ برای شانزدهمین بار چاپ و در دسترس دانشجویان پیام نور قرار گرفته است، با توجه به مطالب فوق مورد نقد و بررسی قرار گرفت. کتاب مذکور در یازده فصل مدون شده و از دو بعد شکلی و محتوایی مورد توجه قرار گرفته است. بر اساس بررسی توصیفی و تحلیلی یافته‌ها، طرح جلد، کیفیت چاپ و حروف نگاری تقریباً مناسب است. اما در جاهایی از کتاب نیازمند ویراستاری علمی است. وضعیت ارجاع‌دهی اثر مناسب نیست و بخش زیادی، نیازمند اصلاح و بازنگری جدی است. به ادعای کتاب در پیشگفتار نیز، به خوبی محتوای آن، سر فصل‌های شورای انقلاب فرهنگی و تحول را پوشش داده است. هم راستایی کتاب با سطح علمی و نوع آموزش دانشجویان پیام نور در ارائه هدف‌های رفتاری در ابتدای فصل‌ها بسیار مطلوب و مفید است. البته برای تفهیم و درک مطلب کتاب: استفاده از ابزارهای علمی مختلف جای آن خالی است. این اثر به دلیل بحث ماهیت تدریس و رابطه آن با یادگیری یکی از قدیمی‌ترین و در عین حال مهم‌ترین مباحثی است که در حوزه تعلیم و تربیت همیشه مورد توجه بوده است، می‌تواند از اهمیت بسزایی برخوردار باشد.

با توجه به تلاش نویسنده محترم برای نگارش کتاب روش‌ها و فنون تدریس، وجه توجه کتاب بر ارائه روش‌های تدریس و جنبه علمی و نظری ماهیت تدریس می‌پردازد. پیش فرض‌های فلسفه و روان‌شناسی‌های اصلی درباره تدریس و یادگیری، جهت‌گیری نسبت به انسان درباره نحوه یادگیری او و برداشت‌ها درباره ماهیت تدریس و اینکه تدریس چه باید باشد و فراگیران باید چگونه بشوند از بحث‌های مغفول در این اثر است. معلم باید از دیدگاه‌های متضاد درباره ماهیت انسان و خصوصیات فراگیران آگاه شود و در هنگام تدریس به آن توجه داشته باشد (دیلون، ۱۹۹۸).

از سوی دیگر، کتاب به نقد و تحلیل علمی مطالب نپرداخته و با توجه به ماهیت موضوع و مبانی و پیش فرض‌های آن انسجام کلی و درونی فصول اثر نیز نیاز به تجدید نظر دارد. معادل سازی و کاربرد اصطلاحات تخصصی نیز نیاز به بررسی مجدد دارد. در خصوص هماهنگی و سازواری اثر با ارزش‌های ایرانی و اسلامی به صورت خیلی مختصر و محدود جایگاه مطلوبی دارد.

از دیگر کاستی‌های این کتاب، خلاء مولفه خلاقیت و نوآوری است که به دنبال قدیمی بودن محتوای کتاب، آن را به خوبی نمایان می‌سازد. البته همچنان‌که در صفحات قبل به آن اشاره شد، کتاب از مزایای قابل توجهی برخوردار است. مثل برخوردار بودن از زبان سلیس و روان، ارائه هدف‌های رفتاری، مناسب مخاطبان خاص (دانشجویان پیام نور)، به هر حال، با توجه به نقاط قوت و ضعف کتاب مذکور، در جهت ارتقای کیفی فرم و محتوای اثر می‌توان پیشنهادهای زیر را ارائه نمود:

- در جهت به روز رسانی محتوا، فصول ابتدایی کتاب در خصوص تدریس و ماهیت آن، کیفیت تدریس، تدریس و عصر حاضر تنظیم گردد.
- در راستای تقویت تفکر انتقادی دانشجویان، علاوه بر جمع‌بندی و نتیجه‌گیری با تغییر ماهیت و محتوای سوالات طراحی شده در پایان هر فصل، تامل و ژرف اندیشی بیشتری فراهم می‌گردد.
- تنظیم بندی مجدد فصول به مباحث پیش از تدریس، ضمن تدریس و پایان تدریس، به انجام درونی و کلی فصول کمک قابل توجهی می‌نمایاند.
- فصل دهم کتاب «تفکر در کلاس درس» به مباحث پیش از تدریس و ابتدای اثر آورده شود و در خصوص دیدگاه اسلام در این زمینه، با دقت و غنای بیشتری پرداخته شود.

کتاب‌نامه

- جنسن، اریک (۱۳۸۴). "مغز و آموزش" ترجمه لیلی محمد حسن و سپیده رضوی. تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
- جوینس، بروس، وبل، مارشال، امیلی کالهن (۱۳۸۴). "الگوهای تدریس"، ترجمه محمدرضا بهرنگی، تهران، کمال تربیت.
- رضی، احمد (۱۳۸۵). "شاخص‌های ارزیابی و نقد کتاب‌های درسی دانشگاهی، چکیده مقالات اولین همایش علمی «کتاب درسی دانشگاهی»" تهران: سمت.
- سیف، علی اکبر (۱۳۶۸). "روانشناسی پرورشی"، تهران: انتشارات آگاه.
- سیف، علی اکبر (۱۳۷۳). "اندازه‌گیری و ارزشیابی پیشرفت تحصیلی"، تهران: انتشارات آگاه.
- شعاری نژاد، علی اکبر (۱۳۵۴). "روانشناسی عمومی"، تهران: انتشارات دانشگاه سپاهیان انقلاب ایران.
- شعبانی، حسن (۱۳۷۴). "مهارت‌های آموزشی و پرورشی"، تهران: انتشارات سمت.

- شیرازی، علی (۱۳۷۲). "مدیریت آموزشی"، مشهد: جهاد دانشگاهی.
- صفوی، امان اله (۱۳۸۳). "کلیات روش‌ها و فنون تدریس"، تهران: انتشارات معاصر.
- عبدی و همکاران (۱۳۹۱). "رابطه دانش فراشناختی و میزان اثر بخشی تدریس اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های دولتی"، تهران: اندیشه‌های نوین تربیتی.
- قاسمی پویا، اقبال (۱۳۵۴). "ویژگی‌های حرفه‌ای معلم، به نقل از رجالی"، تهران: انتشارات دانشگاه آزاد ایران.
- کار، فنستر ماخر و دیگران (۱۳۹۳). "روش‌های تدریس پیشرفته"، ترجمه هاشم فردانش، تهران، کویر.
- مهر محمدی، محمود (۱۳۹۲). "جستارهای نظروزرزانه در تعلیم و تربیت"، تهران: انتشارات دانشگاه تربیت مدرس.
- هاگرسون، نلسون ال (۱۳۸۷). "کاوشگری فلسفی: نقد توسعه" (ترجمه محمد جعفر پاک سرشت).
- در شورت، ادموند. سی (۱۳۸۷) "روش‌شناسی مطالعات برنامه درسی"، ترجمه دکتر محمود مهر محمدی و همکاران، تهران: انتشارات سمت.
- ویلز، جی (۱۳۸۱)، "ارزشیابی کیفی"، ترجمه علیرضا کیامنش، در مهر محمدی، محمود، برنامه درسی نظرگاه‌ها، رویکردها، و چشم اندازها، مشهد: به نشر.

- Carr, D. (1999). "philosophy of Education". [http://www. Ed. Uiuc. Edu/eps/pes year book](http://www.Ed.Uiuc.Edu/eps/pes_year_book).
- Dewey, J. (1934). "How we think: Arestatement of the realation of reflective thinking to the educative process". Boston: Dc heath and company.
- Fens termacher, G.D. and Richardson, v (2005). "On making determinations of Quality in Teaching, teachers college record" volume 107. Number1.
- Stenhouse, L. (1975). "Acritiaue of the objectives model, published by, Heine mann Educationale Books" Ltd, London.